

„V životě je nejdůležitější, aby člověk žil ve shodě se svým svědomím a s Pánembohem – pokud v něj věří. Ale přinejmenším sám se sebou.“

(Dana Němcová)

O jedináčcích se často mluví jako o sebestředných a sobeckých, ale Dana Němcová je příkladem toho, jak zkreslené takové generalizace bývají. Její celoživotní přístup k lidem, ať už v rámci rodiny a okruhu přátel nebo lidem obecně, je toho naprostým důkazem.

Narodila se v Mostě jako jediné dítě Růženy a Františka Valtrových a dostala jméno Danuška. Vyrůstala v Chomutově, ale československé pohraničí rodina záhy po obsazení nacistickým Německem opustila a žila u příbuzných v Brandýsku, poté na Kladně a nakonec v Novém Městě nad Metují. Do Sudet se Valtrovi vrátili hned po osvobození a Dana v Chomutově vystudovala gymnázium. Zde také viděla, jak bestiálně se někteří Češi dokázali chovat ke svým bývalým německým sousedům, což přispělo k tomu, že pak celoživotně odmítala koncept kolektivní viny.

Po maturitě nebyla Dana přijata ke studiu na Filozofické fakultě v Praze, vydala se proto po stopách svých rodičů a učila Komenského metodou 2. třídu základní školy v Jirkově. Po roce se však učitelství vzdala, neboť se stala jednou z deseti přijatých uchazečů ke studiu dětské a klinické psychologie na Univerzitě Karlově v Praze.

Prostředí hlavního města Daně nepřineslo jen možnost získat vysokoškolské vzdělání, ale také mnoho nových kontaktů a známostí, mezi nimiž byl i o dva roky starší katolický intelektuál Jiří Němec, který se stal její osudovou láskou. Danini rodiče byli zapřisáhlí masarykovci bez vyznání, ale jejich dcera k víře tíhla už v dospívání, kdy se souhlasem rodičů chodila do kostela Církve československé. Na jaře 1955 se ovšem nechala pokřtít a stala se katoličkou. V červenci 1955 pak přijala příjmení Němcová, a když o tři roky později skládala státní zkoušky, byla už potřetí těhotná. Při tom všem si zvládla udržet prospěchové stipendium, na němž byla závislá, a ani jako mladá maminka si neodložila jedinou zkoušku.

Po škole pak Dana jako čerstvě promovaná psycholožka začala na částečný úvazek pracovat na foniatrické klinice, kde působil i Jiří. Práce s dětmi, které měly vadu řeči a sluchu, ji bavila a považovala ji za zajímavou a smysluplnou.

Menší odbočkou v Danině kariéře byla role nevěsty ve filmu *O slavnosti a hostech*, který v roce 1966 režíroval manželův bratranec Jan Němec a který zástupci režimu nepřijali pozitivně.

Dana, na kterou silně zapůsobily vykonstruované procesy z 50. let, především ten s Miladou Horákovou, se z principu stavěla proti každé nespravedlnosti. Roku 1968 vystoupila na půdě

Klubu 231 (Klubu bývalých politických vězňů) a začala se stále více angažovat v opozičním dění. První dny po srpnu 1968 trávila s manželem a sedmi dětmi ve Vídni a čelila dilematu, zda se vrátit do vlasti. Dana chtěla zůstat v emigraci, ale nakonec dala na Jiřího, který cítil potřebu vrátit se k práci, již nechal v Praze nedokončenou. Po třech měsících se proto vrátili zpět do Čech.

Jak se řady Němcových rozrůstaly, musela se rodina několikrát stěhovat do větších a vhodnějších bytů. Nakonec roku 1969 zakotvili v bytě v Ječné ulici, který si postupně vybudoval pověst legendárního přístavu bezpečí pro ty, kdo nesouhlasili s režimem. Konaly se zde večírky, koncerty, divadelní hry i přednášky o umění či filozofii, z ruky do ruky šly „nežádoucí“ knihy, desky, samizdatové časopisy... Sbíraly se tu také podpisy na petice za propuštění politických vězňů, a kdo se zrovna z vězení vrátil, našel tu své první útočiště při pobytu na svobodě – jmenujme mezi nimi třeba Vratislava Brabence nebo Svát'u Karáska. Nežádá tu u jednoho stolu usedali dva lidé, kteří jako by se k sobě vůbec nehodili, například profesor Jan Patočka a baskytarista Mejla Hlavsa z Plastic People of the Universe, který si později vzal za ženu Daninu druhorozenou dceru Janu. Každému se tu dostalo vyslechnutí, vlídného slova, Danina úsměvu, místa na přespání nebo třeba talíře polévky, mezi jinými tu azyl našel třeba i Jáchym Topol. Z Ječné se stalo centrum opozice a rozsah známostí Němcových a šíře jejich náruče se zdály nekonečné. Jediné dveře, které v bytě nebyly otevřené, byly ty do pokojů dětí, aby se mohly v klidu učit a měly své soukromí.

Avšak nejen že kultura přicházela do Ječné, Němcovi také často sami vyrazili za kulturou a jejími představiteli. V 50. letech jezdili do Tasova za Jakubem Demlem, později často zavítali do Petrkova za Bohuslavem Reynkem a jeho rodinou.

Počátkem 70. let se Němcovi seznámili s Věrou a Ivanem Martinem Jirousovými, kteří se jim stali průvodci světem undergroundu. Setkání však Daně přineslo i roztrpčení, když její muž navázal vztah s Věrou, která mu roku 1972 porodila syna Tobiáše. Dana sice poté také krátce žila s Magorem Jirousem, ale jejich poměr byl jen efemélní záležitostí.

V roce 1976 byli členové Plastic People of the Universe a další představitelé undergroundu zatčeni a Němcovi se pustili do boje za jejich osvobození. Dana šla s Janem Patočkou za ministrem kultury Milanem Klusákem a žádala jejich propuštění, režim se však nenechal zviklat. Své čtyřicáté třetí narozeniny pak Dana v lednu 1977 strávila na prvním z řady výslechů u StB, záhy následovaly další a brzy se přidaly i domovní prohlídky. Daně navíc nebyla prodloužena pracovní smlouva na foniatrické klinice a o práci přišel i Jiří, který pak pracoval jako noční hlídač, zatímco Dana se živila jako uklízečka. Zametala chodníky, vytírala podlahy. „*Bylo to koneckonců podobné domácím pracím nebo psychoterapii,*“ komentovala to později. Tato práce se však brzy podepsala na jejím zdraví, které nikdy nebylo nejlepší, a nakonec jí musel být přiznán invalidní důchod. Poté pracovala jako domovnice.

Dana se v roce 1977 stala jednou z prvních, kdo podepsal Chartu 77, a když jí estébáci říkali, že by podpis měla kvůli dětem vzít zpět, kontrovala, že to naopak udělala pro ně. „*Nechtěla jsem, aby*

mi děti jednou řekly: Mami, proč jste si to všechno nechali líbit?‘‘ Vždy ale odmítala být označována za hrdinku. ‚Všechno jsem to dělala, protože jsem musela. Nepřičítám si žádnou zásluhu.‘‘

Snad i za svou naprostou neústupnost byla Dana na jaře 1979 poslána do vazby. *‚Cítila jsem úlevu – konečně!‘‘* Tehdy už se angažovala ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), u jehož vzniku o rok dříve stála a který dokumentoval případy perzekuce, posílal o nich zprávy do zahraničí a pomáhal rodinám vězňených.

Přestože se najednou sama ocitla za mřížemi, dokázala na tom všem najít i něco dobrého. *‚Mělo to několik pozitiv – mohla jsem poznat prostředí, kde končili všichni, co byli stíhaní za odpor proti režimu, a za druhé, ujistila jsem se, že mezi námi panuje solidarita.‘‘* Pobyť ve vazbě brala skoro jako oddychový čas, než zase začne vstřebávat všechna ta lidská trápení, jimž v Ječné vždy ochotně naslouchala. Jedinou starost měla o děti, protože zadržen byl i Jiří. Celou situaci výstižně okomentoval Ivan Martin Jirous: *‚29. května 1979, spolu s dalšími devíti kolegy z Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, byla jako svérázný příspěvek k Mezinárodnímu roku dítěte, vyhlášenému letos OSN, zatčena čs. bezpečnostními orgány matka sedmi dětí, promovaná psycholožka Dana Němcová.‘‘* Stát naštěstí nechal zletilé děti Němcových, aby se postaraly o své mladší sourozence, a vypomáhali jim i mnozí rodinní známí. *‚Přátelé nám dokonce v době naší nepřítomnosti koupili naši první automatickou pračku.‘‘*

Ve vazbě v ruzyňské věznicí zůstala Dana až do prosince 1979, poté byla v procesu se členy VONS (vyjma Dany byli souzeni také Václav Havel, Petr Uhl, Václav Benda, Jiří Dienstbier a Otká Bednářová) za podvracení republiky odsouzena ke dvěma letům s pětiletou podmínkou a StB ji samozřejmě dále sledovala. Věznění se však zase podepsalo i na jejím zdravotním stavu, měla potíže se zády i s krevním tlakem.

I po propuštění obou Němcových však panovala v Ječné tíživá atmosféra, která v roce 1983 dospěla až k ukončení manželství a Jiří pod nátlakem StB odešel do exilu v Rakousku. Tehdy už byla pro Danu myšlenka na emigraci passé, chtěla s dětmi zůstat ve vlasti a dále se soustředila na činnost ve VONS. V lednu 1989 se stala jednou ze tří mluvčích Charty 77 a vzápětí se znovu ocitla ve vazbě. V rámci Palachova týdne se totiž zúčastnila shromáždění na Václavském náměstí, kde byla zadržena pro podezření z výtržnictví. Tentokrát se však domů dostala již po několika dnech a koncem roku sledovala, jak se její vlast konečně po čtyřech dekáдах mění v demokracii. Nezůstala však pouhou divačkou.

Jako členka Občanského fóra se Dana Němcová na krátkou dobu pustila do politiky a v letech 1990–1992 byla poslankyní Federálního shromáždění, v němž například prosazovala možnost náhradní vojenské služby z důvodu svědomí a bojovala za (alespoň částečně) navrácení majetků řeholním řádům, aby opět mohly začít samostatně působit. Došla však k závěru, že politika není nic pro ni, a vrátila se k tomu, co jí v životě dávalo největší smysl – k pomoci potřebným.

Byla činná v československém Helsinském výboru a spolupracovala s Olgou Havlovou ve Výboru dobré vůle – Nadaci Olgy Havlové, v němž se po Olžině smrti na dvacet let stala i předsedkyní správní rady. V době války v Jugoslávii založila a vedla Poradnu pro uprchlíky, která utečencům poskytovala psychologickou a právní pomoc. Než se proces pomoci profesionalizoval, první emigranty z Bosny a Hercegoviny dokonce ubytovávala u sebe doma. Sama byla myšlence nutnosti pomáhat bližním naprosto oddaná, proto později velmi špatně snášela, když ve společnosti začaly sílit protiuprchlické tendence.

Daniny děti kvůli matčinu disidentství neměly nejjednodušší dětství, ale ona vždy jasně říkala, že vše dělala právě kvůli nim a na dětech se to podle ní odrazilo jen pozitivně: „*Jsou to všechno čestní lidé.*“ Nejstarší dcera Markéta Fialková (1956–2011) byla českou diplomatkou v Albánii, Jana Hlavsová (1957) se věnovala péči o děti s postižením a zdravotní péči a Pavla (1958) se provdala za diplomata Martina Palouše. Syn Ondřej (1960) je fotograf, který se soustředí především na dokumentární fotografii, a David (1961) je výtvarník a dlouholetý grafik časopisu Respekt. Veronika Křížová (1964) a Jakub (1967–1997) byly jako nejmladší děti v době matčiny vazby nezletilé, Jakub později tragicky zemřel. Jako osmdesátiletá byla Dana babičkou už 24 vnoučat a 4 pravnoučat.

Celoživotní práce vynesla Daně tolik cen a medailí, že by se za ně nemusel stydět ani vysloužilý generál. Převzala cenu mezinárodního mírového katolického hnutí Pax Christi (1990), stala se Ženou Evropy (1997), dále byla oceněna prezidentskou medailí Za Zásluhy 1. stupně (1998), rakouskou Středoevropskou cenou (2000), Cenou Paměti národa (2013) a dva roky před smrtí jí bylo uděleno čestné občanství hlavního města Prahy (2021).

Dana Němcová, pro niž byla pomoc bližnímu životním posláním, zemřela v Praze.

(Zpracovala: Mgr. Lenka Slámová)

Použitá literatura:

At' se děje, co se děje. *Lidové noviny*. 1. 11. 2013, **26**(254), *Pátek* [příloha], (44), 6–15. ISSN 0862-5921. Rozhovor zapsala Marcela Pecháčková.

BRABEC, Jan. *Azyl v Ječné. Respekt*. 2. 11. 2009, **18**(45), 32–33. ISSN 0862-6545.

Dana Němcová. In: *Paměť národa* [online]. Praha: Post Bellum, z. ú., © 2008-2023 Paměť národa [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/nemcova-dana-1934>

Dana Němcová: „Děj se co děj, nemáte se čeho bát...“. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2021. 204 s., 19 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-88292-98-2.

NĚMCOVÁ, Dana a Monika MUDRANINCOVÁ. Bez dětí bych skončila pod mostem. *Lidové noviny*. 14. 2. 2009, **22**, 2. ISSN 0862-5921.

Svým dětem jsem nikdy nemusela lhát. *Deník N*. 5. 2. 2019, **1**(22), 8–9. Rozhovor zapsala Lenka Vrtišková Nejezchlebová.

ŠUSTROVÁ, Petruška. Otevřený dům Dany Němcové. *Lidové noviny*. 14. 1. 2014, **27**(11), 12. ISSN 0862-5921.

Personální bibliografie:

<https://www.knihovnauk.cz/wp-content/uploads/2023/12/Nemcova-bibl.pdf>